

**Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях,
прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення
з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України,
за I півріччя 2014 р.**

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1. Штраф – це один із видів забезпечення виконання зобов'язання (ст.ст. 546, 549 ЦК України), який має допоміжний (акцесорний) стосовно основного зобов'язання характер.

Якщо за рішенням суду з боржника стягнуто штраф, правова природа цієї заборгованості як штрафної санкції не змінюється, штраф не перетворюється на грошове зобов'язання у розумінні ч. 1 ст. 509 ЦК України, а отже, відсутні підстави для застосування у такому разі положень ч. 2 ст. 625 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 18 лютого 2014 р. у справі № 3-2гс14).

– спори, що виникають із договорів іпотеки

2. Застереження ч. 1 ст. 35 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» про те, що у разі порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору іпотекодержатель надсилає іпотекодавцю та боржникові, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмову вимогу про усунення порушення, не є перешкодою для реалізації права іпотекодержателя звернутися у будь-який час за захистом своїх порушених прав до суду у встановленому законом порядку (постанова Верховного Суду України від 29 квітня 2014 р. у справі № 3-12гс14).

Спори про укладення, зміну, розірвання договорів

1. Пункт 5.29 Правил користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України, затверджених наказом Міністерства житлово-комунального господарства України від 27 червня 2008 р. № 190, містить вичерпний перелік способів визначення кількості стічних вод, який не підлягає розширеному тлумаченню.

Таким чином, визначення в договорі об'єму стічних вод у будь-який інший спосіб, нехай навіть погоджений обома сторонами цього договору, суперечить вимогам законодавства про питну воду і питне водопостачання (постанова Верховного Суду України від 29 квітня 2014 р. у справі № 3-13гс14).

2. Відповідно до ч. 3 ст. 179 ГК України укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо, зокрема, існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

За змістом ч. 1 ст. 187 ГК України спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом.

З огляду на загальні положення про правочини (договори) та зобов'язання, закріплені у ГК України та ЦК України, спеціальний Закон України від 12 травня 2011 р. № 3319-VI «Про деякі питання заборгованості за спожитий природний газ та електричну енергію» надає окремим

суб'єктам, визначеним цим Законом, можливість реструктуризувати заборгованість за спожитий природний газ та електричну енергію, що утворилася за визначений період, за наявності певних умов, при цьому така можливість може бути реалізована у вигляді двостороннього зобов'язання в межах договірних правовідносин, що з урахуванням приписів ст. 181 ГК України, ст.ст. 641–644, 646 ЦК України вимагає відповіді контрагента для визначення підстав відмови у прийнятті пропозиції.

Суд має проаналізувати можливість реалізації сторонами цього права та ймовірні підстави відмови однієї зі сторін укласти договір про реструктуризацію заборгованості. Крім того, оскільки загалом така реструктуризація регламентована спеціальним Законом, сторона також має вчинити передбачені чинним законодавством дії, спрямовані на повідомлення іншої сторони про результати розгляду її пропозиції (постанова Верховного Суду України від 20 травня 2014 р. у справі № 3-17гс14).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

Відповідно до ч. 1 ст. 230 ЦК України, якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ч. 1 ст. 229 цього Кодексу), такий правочин визнається судом недійсним.

Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкоджати вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування.

Виходячи зі змісту зазначеної норми, правочин визнається вчиненим внаслідок обману у разі навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину.

Наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману. Обман щодо мотивів правочину не має істотного значення.

Суб'єктом введення в оману є сторона правочину як безпосередньо, так і через інших осіб за домовленістю (постанова Верховного Суду України від 29 квітня 2014 р. у справі № 3-11гс14).

Застосування позовної давності

1. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч.ч. 4, 5 ст. 267 ЦК України).

Отже, коли судом на підставі досліджених у судовому засіданні доказів буде встановлено, що право особи, про захист якого вона просить, порушене, а стороною у спорі до винесення рішення буде заявлено про застосування позовної давності, та буде встановлено, що цей строк пропущено без поважних причин, суд на підставі ст. 267 ЦК України ухвалює рішення про відмову в задоволенні позову за впливом позовної давності. При цьому у разі визнання судом причин пропущення позовної давності поважними порушене право підлягає захисту.

Скасовуючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій про відмову в позові у справі, Вищий господарський суд України визнав позов обґрунтованим і задовольнив його, проте не вирішив питання про наслідки пропуску позивачем строку позовної давності, про що було заявлено стороною у спорі, і взагалі не застосував положення ст. 267 ЦК України при вирішенні справи (постанова Верховного Суду України від 13 травня 2014 р. у справі № 3-14гс14).

2. Частинами 4, 5 ст. 267 ЦК України передбачено, що вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Якщо суд визнає поважними причини пропусчення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Отже, коли судом на підставі досліджених у судовому засіданні доказів буде встановлено, що право особи, про захист якого вона просить, порушене, а стороною у спорі до винесення рішення буде заявлено про застосування позовної давності, та буде встановлено, що цей строк пропущено без поважних причин, суд на підставі ст. 267 ЦК України ухвалює рішення про відмову в задоволенні позову за впливом позовної давності. У разі визнання судом причин пропусчення позовної давності поважними, порушене право підлягає захисту.

Визначення початкового моменту перебігу позовної давності (ст. 261 ЦК України) має важливе значення, оскільки від цього залежить і правильність обчислення позовної давності, і захист порушеного права (постанова Верховного Суду України від 27 травня 2014 р. у справі № 3-23гс14).

Спори щодо виконання господарських зобов'язань. Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Застосування до боржника, який порушив господарське зобов'язання, санкцій у вигляді штрафу, передбаченого абз. 3 ч. 2 ст. 231 ГК України, можливо за сукупності таких умов:

- якщо інший розмір певного виду штрафних санкцій не передбачений договором або законом;
- якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектору економіки;
- якщо допущено прострочення виконання негрошового зобов'язання, пов'язаного з обігом (поставкою) товарів, виконанням робіт, наданням послуг, з вартості яких і вираховується у відсотковому співвідношенні розмір штрафу.

Відповідно до ч. 3 ст. 510 ЦК України якщо кожна зі сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу грошима, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, є грошовим зобов'язанням (постанова Верховного Суду України від 4 лютого 2014 р. у справі № 3-1гс14).

2. За змістом ст. 613 ЦК України кредитор вважається таким, що прострочив, коли він не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку.

Якщо кредитор не вчинив дії, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора.

Крім того, згідно з положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка є частиною національного законодавства України, рішення суду має містити мотиви вирішення доводів та аргументів представників сторін стосовно суті спору, в тому числі й щодо застосування норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 20 травня 2014 р. у справі № 3-20гс14).

Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання. Адміністративно-господарські санкції

Відповідно до положень ч. 1 ст. 19 та ч. 1 ст. 238 ГК України суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству, а у разі порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Суд не має підстав припиняти господарську діяльність суб'єкта господарювання за наявності у нього усіх необхідних правових підстав для її здійснення – відповідних рішень, договорів, дозволів, актів (постанова Верховного Суду України від 20 травня 2014 р. у справі № 3-21гс14).

Спори, що виникають із договорів найму (оренди), лізингу

Статтею 124 ЗК України передбачено, що передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, встановлених ч.ч. 2, 3 ст. 134 Кодексу (постанова Верховного Суду України від 3 червня 2014 р. у справі № 3-22гс14).

Спори, що виникають із договорів про надання послуг

1. Згідно з ч. 1 ст. 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Застосовуючи норми ст.ст. 901, 903 ЦК України суду слід враховувати, що зміст предмета послуги за договором між сторонами складається як із власне професійних юридичних дій виконавця, невіддільних від його особи, так і з позитивного для замовника ефекту від таких дій (постанова Верховного Суду України від 8 квітня 2014 р. у справі № 3-7гс14).

2. Кошти, отримані однією зі сторін згідно з укладеним між сторонами договором поставки продукції харчування як оплата за цю продукцію, не можуть бути витребувані відповідно до положень ст. 1212 ЦК України, оскільки у такому разі ці кошти було набуто за наявності на те правової підстави (постанова Верховного Суду України від 17 червня 2014 р. у справі № 3-30гс14).

Спори, що виникають із договорів страхування

Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» не передбачає права Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, який здійснив страхову виплату застрахованій особі за договором особистого соціального страхування, зворотної вимоги до винної особи (постанова Верховного Суду України від 11 березня 2014 р. у справі № 3-3гс14).

Справи про банкрутство

1. Нормами Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) законодавець визначив, що поточні вимоги кредитора – це неоплачені боржником вимоги, які виникли в процедурах банкрутства, за період після порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство і до винесення постанови про визнання боржника банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури і призначення ліквідатора.

Заява про визнання поточних вимог подається кредитором ліквідатору (не до суду) у ліквідаційній процедурі в межах визначених законом строків.

Якщо заборгованість у боржника виникла після визнання боржника банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури і призначення ліквідатора постановою господарського суду, вимоги кредитора щодо визнання цих вимог поточними та включення їх до реєстру вимог кредиторів не мають характеру поточних у розумінні ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і не можуть бути заявлені в порядку ч. 1 ст. 23 цього Закону (після внесення змін – ч. 1 ст. 38) (постанови Верховного Суду України від 18 березня 2014 р. у справі № 3-4гс14 та від 8 квітня 2014 р. у справі № 3-6гс14).

2. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» поточні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство, у процедурах банкрутства боржника.

Вимоги управління Пенсійного фонду України не мають характеру поточних у розумінні ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), оскільки виникли після винесення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури, під час якої не виникає будь-яких зобов'язань, що можуть бути заявлені в порядку ч. 1 ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (постанови Верховного Суду України від 18 березня 2014 р. у справі № 3-5гс14, від 27 травня 2014 р. у справі № 3-19гс14 та від 8 квітня 2014 р. у справі № 3-8гс14).

3. Постанову суду касаційної інстанції обґрунтовано ст. 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній до 19 січня 2013 р.), яка передбачала наслідки визнання боржника банкрутом, однак на момент виникнення спірних правовідносин, у травні–червні 2013 р., діяв Закон у редакції після 19 січня 2013 р., де наслідки визнання боржника банкрутом визначено в ст. 38, що кореспондує зі ст. 23 Закону у попередній редакції і має більш широкий зміст. Проте цей факт не впливає на обґрунтованість висновку суду, оскільки вимоги управління Пенсійного фонду України не мають характеру поточних у розумінні ст. 1 зазначеного Закону, з огляду на те, що були заявлені після введення ліквідаційної процедури, під час якої не виникає будь-яких нових зобов'язань (постанова Верховного Суду України від 13 травня 2014 р. у справі № 3-18гс14).

4. Вищий господарський суд України погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, що банк не є кредитором у справі про банкрутство з вимогами до майнового поручителя, оскільки вимоги Банку не є грошовими, а боржник як майновий поручитель несе відповідальність перед Банком тільки власним майном, переданим в іпотеку.

Проте з таким висновком погодитися не можна, оскільки аналіз ст.ст. 543, 554 ЦК України та ст. 11 Закону України «Про іпотеку», дає підстави для висновку, що забезпечені іпотекою вимоги Банку є грошовими та такими, що забезпечені заставою майна боржника (постанова Верховного Суду України від 3 червня 2014 р. у справі № 3-24гс14).